

УДК 343.3/.7; 336.7

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.18.22>

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ЗА УМОВ ПОСИЛЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Ключко Альона Миколаївна,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри
міжнародних відносин
юридичного факультету
(Сумський національний аграрний
університет, м. Суми, Україна)

Волченко Наталія Василівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
юридичного факультету
(Сумський національний аграрний
університет, м. Суми, Україна)

Клецова Наталія Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
юридичного факультету
(Сумський національний аграрний
університет, м. Суми, Україна)

Стаття присвячена з'ясуванню сутності економічної безпеки банківських установ і її співвідношенню із процесами криміналізації сфери банківської діяльності в Україні. Встановлено взаємозалежність кількісних показників кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності та показників економічної безпеки банків. Розглянуто поняття банківської безпеки, яка становлять певний рівень захищеності банківських установ, розглянуті її складові елементи. Банківська безпека формується сукупністю її складових, до яких належить й економічна безпека. Встановлено, що економічна безпека банків реалізується через механізм моніторингу, контролю та протидії загрозам фінансової стабільності банку, а істотним індикатором економічної безпеки банку є його безперервний економічний розвиток. Окреслено комплекс внутрішніх і зовнішніх за змістом факторів, впливу яких піддається та за рахунок яких послаблюється рівень економічної безпеки банківських установ. З'ясовано, що до одного з таких дестабілізуючих факторів належить високий рівень криміналізації сфери банківської діяльності України. Сформульоване поняття кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності й окреслено систему цих діянь у чинному Кримінальному кодексі України. З урахуванням раніше проведених досліджень, з'ясовано, що поняття економічної безпеки банку охоплює цілісну систему, яку утворюють різні види банківських операцій і послуг. Їх провадження на безпечному рівні з відсутністю будь-яких ризиків для кредиторів і споживачів банківських послуг свідчить про високий рівень економічної безпеки банківських установ. Вибіркові кількісні показники кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності дозволили

за допомогою кореляційно-регресійного аналізу оцінити вплив кількості цих діянь на інтегральні показники економічної безпеки банків. Аргументовано, що протидія кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності сприятиме не лише мінімізації негативних наслідків кримінальних загроз безпеці банківських установ, але й посиленню економічної безпеки банків.

Ключові слова: банківська безпека, економічна безпека банків, кримінальні правопорушення у сфері банківської діяльності, інтегральні показники економічної безпеки банків, система економічної безпеки банку.

ECONOMIC AND LEGAL GROUNDS OF BANKING SECURITY IN THE TERMS OF STRENGTHENING EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES IN UKRAINE

Klochko Alyona Mykolayivna,
Doctor of Juridical Sciences,
Associate Professor,
Head of the International
Relations Department
of the Law Faculty
(Sumy National Agrarian University,
Sumy, Ukraine)

Volchenko Nataliia Vasylivna,
Candidate of Economics Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the International
Relations Department
of the Law Faculty
(Sumy National Agrarian University,
Sumy, Ukraine)

Klietsova Nataliia Volodymyrivna,
Candidate of Economics Sciences,
Associate Professor of International
Relations Department
of the Law Faculty
(Sumy National Agrarian University,
Sumy, Ukraine)

The article is devoted to clarifying the essence of economic security of banking institutions and its relationship with the processes of banking sphere criminalization in Ukraine. The interdependence of quantitative indicators of criminal offenses in the field of banking and indicators of banks' economic security has been established. The concept of banking security, which is a certain level of security of banking institutions, its components are considered. Banking security is formed by a set of its components, which include economic security. It is established that the economic security of banks is realized through the mechanism of monitoring, control and counteraction to threats to the financial stability of the bank, and a significant indicator of economic security of the bank is its continuous economic development. A set of internal and external factors in terms of content, which are exposed to and due to which the level of economic security of banking institutions is weakened, is

outlined. It was found that one of such destabilizing factors is the high level of criminalization of the banking sector of Ukraine. The concept of criminal offenses in the field of banking is formulated and the system of these actions is outlined in the current Criminal Code of Ukraine. Based on previous research, it was found that the concept of economic security of the bank covers a holistic system formed by different types of banking operations and services. Their implementation at a safe level with the absence of any risks for creditors and consumers of banking services indicates a high level of economic security of banking institutions. Selective quantitative indicators of criminal offenses in the field of banking allowed using correlation and regression analysis to assess the impact of the number of these acts on the integrated indicators of economic security of banks. It is argued that combating criminal offenses in the field of banking will not only minimize the negative consequences of criminal threats to the security of banking institutions, but also strengthen the economic security of banks.

Key words: banking security, economic security of banks, criminal offences in the banking sector, integral indicators of banks' economic security, system of banks' economic security.

Постановка проблеми та її актуальність. Функціонування банківської системи України, потребує умов, за яких вплив зовнішніх і внутрішніх несприятливих факторів не призведе до суспільно-небезпечних наслідків. Їх настання може бути спровоковано будь-якими перетвореннями як наслідок проведеного реформування банківської системи і військових дій на сході України. Процеси інтеграції українського банківського сектора в європейський простір потребують заходів, спрямованих на забезпечення стабільності та підвищення конкурентоспроможності сфери банківської діяльності. Сучасні регуляторні вимоги і механізми, встановлені ЄС, спрямовані на зниження кредитних ризиків і забезпечення стабільності функціонування фінансового сектору зарубіжних держав. Вони можуть бути ратифіковані і відповідним чином впроваджені у національне законодавство, зокрема й у національну банківську галузь, лише за умови зниження рівня тінізації економіки [1] України і криміналізації сфери банківської діяльності. У рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [2] і втіленні Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 р. [3], Національний банк України (далі – НБУ) здійснює заходи з імплементації норм Директив ЄС в діяльність банківської системи України. Однак, ці процеси супроводжуються не лише позитивними, але й негативними перетвореннями, зокрема – підвищенням рівня криміналізації суспільних відносин у сфері банківської діяльності. Це пояснюється тим, що банківська система України не адаптована до кризових явищ в економіці і постійних змін у законодавстві. У зв'язку з цим будь-які перетворення супроводжуються непередбачуваними процесами, які можуть призводити до настання суспільно-небезпечних наслідків.

Аналіз останніх досліджень. Особливості кримінальних правопорушень у сфері кредитно-фінансової, господарської та банківської діяльності, а також їх кримінологічні засади були предметом досліджень вчених, зокрема: М.Л. Давиденка, О.О. Дудорова, Д.В. Каменського, О.В. Кришевич, С.Я. Лихової, Г.А. Матусовського, Р.О. Мовчана, В.О. Улибіної, С.С. Чернявського та інші. Проблеми банківської безпеки досліджувалися також такими науковцями, як: О.І. Барановський, С.В. Васильчак, М.П. Денисенко, І.П. Мігус, І.О. Тарасенко та Д.В. Щербатих. У працях зазначених вчених приділялася увага з'ясуванню змісту банківської безпеки, її складовим і факторам впливу, окремим напрямкам оптимізації законодавства. Проте у їх наукових працях не досліджувалося питання значення кількісних показників кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності для рівня економічної безпеки банківських установ.

Метою статті є аналіз економіко-правових засад банківської безпеки і впливу кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності на рівень економічної безпеки банків в контексті євроінтеграційних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розуміння змісту економічної безпеки банку потребує проведення економіко-правового дослідження. Зокрема, О. Барановський [4, с. 21] стверджує, що зазначене, в першу чергу, пояснюється одночасним функціонуванням банківських установ як грошово-кредитного інституту, фінансового посередника і посередника на ринку цінних паперів. Для національних банківських установ і банківської системи загалом особливої актуальності набуває додержання стандартів Базель III у рамках євроінтеграційних процесів. Імплементация положень Угоди про асоціацію, має наслідком виконання зобов'язань, проте системні проблеми українських банків ускладнюють процеси реформування [5, с. 394].

Поняття економічної безпеки пов'язують із такими економічними поняттями як: фінансова стабільність, стійкість, захищеність, ліквідність, ефективність, ризикованість тощо. Зокрема, І.О. Тарасенко, А.А. Москаленко дійшли висновків, що фінансово-економічна безпека банку є комплексним поняттям, характеризується здатністю банківської установи ідентифікувати і протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам шляхом створення і забезпечення ефективного функціонування системи управління фінансово-економічною безпекою [6, с. 15]. С.В. Васильчак додержується думки, що безпека банку – це стан стійкої життєдіяльності, за якої забезпечується реалізація основних інтересів і пріоритетних цілей банку, захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів. Вчений вбачає під досягненням економічної безпеки забезпечення стабільного функціонування банку за існування як зовнішніх, так і внутрішніх дестабілізуючих факторів. Мається на увазі – стан забезпечення економічного розвитку і стабільності діяльності банку, стан гарантування захисту його ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації [7, с. 287, 289]. Д.В. Щербатих пов'язує безпеку окремого банку з безпекою банківської системи в цілому. На думку вченого, вони мають вплив одна на іншу. Проблеми, що виникли в окремому банку, здатні викликати «ефект доміно» і привести до системної банківської кризи. [8, с. 143]. Вважаємо що термінологічно економічна безпека банків визначає як поняття, так і його функціональне призначення, забезпечує механізм моніторингу, контролю та протидії загрозам фінансової стабільності банку. Визначальним індикатором економічної безпеки банку є його безперервний економічний розвиток. До складових частин економічної безпеки належать зокрема: кредитна безпека, ресурсна безпека, інвестиційна, валютна, розрахункова та інформаційна. Кожна складова економічної безпеки перебуває в постійній взаємодії з іншими.

Економічна безпека піддається впливу внутрішніх і зовнішніх факторів [9, с. 152]. До першої групи належать, зокрема, суперечлива кредитна політика банківської установи, неякісне співвідношення балансу активів і пасивів банку, некоректні управлінські рішення керівників, а також їх бездіяльність, що в певних випадках призводить до зловживань із боку службових осіб банків. Зовнішні фактори містять нормативно-правові прорахунки та недосконалість нормативних актів, які регулюють діяльність банківських установ, негативні макроекономічні фактори, що обумовлені політичною кризою початку 2014 р., окупацією Криму, військовим конфліктом на Сході, спровоковані також низкою макроекономічних дисбалансів, підстави яких були закладені ще до 2014 р., проте зумовили критичне погіршення показників банківської системи України. Так само, ігнорування суспільних інтересів та вимог в процесі ухвалення політичних рішень призводить до виникнення криміногенних детермінант у сфері банківської діяльності. Як стверджують О.О. Дудоров і Р.О. Мовчан, водночас

із неминучим наслідком активного розвитку ринкових відносин стало зростання злочинності у сфері банківської діяльності, оновлення та ускладнення її форм [10, с. 116].

Економічна безпека сфери банківської діяльності потребує, насамперед, моніторингу і протидії внутрішнім загрозам. Вважаємо, що визначальною при цьому є кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері банківської діяльності в Україні, однією із властивостей якої є її специфічна соціальна роль і статус. Особи, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері банківської діяльності можуть бути класифіковані таким чином: 1) керівники або інші службові особи банку, представники топ-менеджменту (пов'язані з банком особи відповідно до ст. 52 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), 2) фінансово-бухгалтерські працівники як службові особи банку та особи, відповідальні за проведення банківських операцій, 3) інші працівники банків, які не належать до адміністрації та не є службовими особами банківської установи (касир, кур'єр, технічні працівники банків, охоронці, обслуговуючий персонал), 4) вищі посадові особи держави (державні чи громадські діячі), 5) особи, які не мають відношення до сфери банківської діяльності. Зазначена класифікація є допоміжною під час встановлення кількісних показників кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності, оскільки дані щодо особи злочинця є важливими для формування статистичних відомостей окремих кримінальних правопорушень. Класифікаційна невизначеність кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності в Україні несприятливо впливає на формування офіційних статистичних звітів про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності [11, с. 17].

Під кримінальними правопорушення у сфері банківської діяльності необхідно розуміти систему умисних діянь, метою яких є заволодіння грошовими коштами банківських установ або споживачів банківських послуг у процесі здійснення банківських операцій чи з їх використанням, які вчиняються керівниками або іншими службовими особами банку, пов'язаними з банком особами, особами, відповідальними за проведення банківських операцій, іншими працівниками банківських установ, а також особами, які не мають відношення до сфери банківської діяльності [11, с. 6].

Зміст банківської безпеки характеризується своєчасним, плановим та ефективним функціонуванням окремої банківської установи і системи загалом. У чинному Кримінальному кодексі України серед встановлених законодавцем кримінально-правових заборон за протиправні діяння у сфері банківської діяльності, виділяємо групу кримінально-правових норм відповідно до їх видового об'єкту. Зокрема, ст. 200 «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків», ст. 218¹ «Доведення банку до неплатоспроможності», ст. 220¹ «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності», ст. 220² «Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи», ст. 222 « Шахрайство з фінансовими ресурсами», ст. 209 «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом», ст. 209¹ «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [12, с. 117].

Аналіз звітів Офісу Генерального прокурора України дозволив з'ясувати, що, кожного року окремі показники кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності позначалися різними формулюваннями: «злочини, вчинені у сфері економічних відносин про кредитно-фінансову діяльність», «злочини, вчинені у банківській системі», «злочини у сфері господарської діяльності», «злочини у фінансовій та страховій діяльності», «злочини у сфері грошового посередництва», «злочини, пов'язані

з діяльністю центрального банку», «злочини в інших видах грошового посередництва», «злочини в інших видах кредитування», «злочини щодо надання інших фінансових послуг, окрім страхування та пенсійного забезпечення». Проте, у цих формах статистичної звітності взагалі відсутня конкретизація порушених кримінально-правових норм. З урахуванням класифікації кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності, запропонованої авторами, простежується така їх структурна динаміка відповідно до доступних даних Офісу Генерального прокурора України [13] (рис. 1).

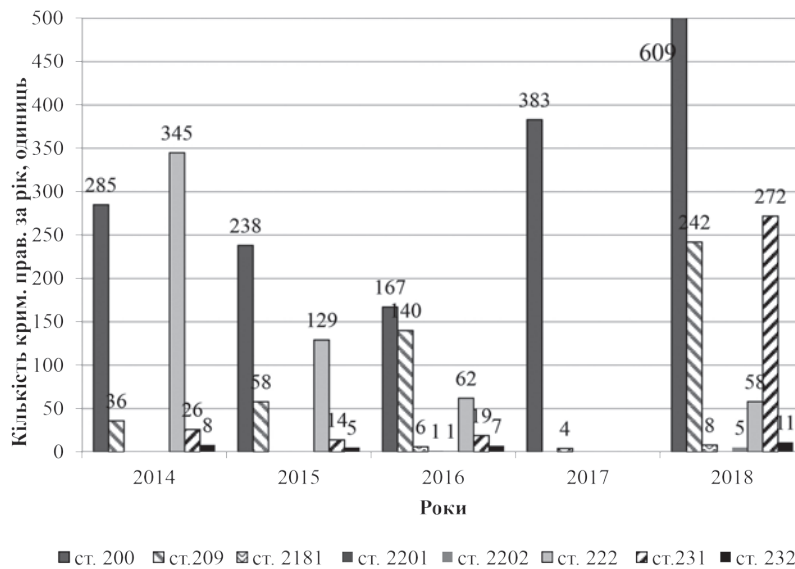

Рис. 1. Структурна динаміка кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності за 2014–2018 рр.

Для визначення впливу кількісних показників кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності на рівень економічної безпеки банків були розглянуті такі основні складові економічної безпеки як: капітальна стійкість, ділова активність, ліквідність, платоспроможність, показники ефективності управління банком. Були використані структуровані колективом авторів [13] дані у вигляді інтегральних показників (табл. 1).

Таблиця 1

Допоміжні дані для здійснення кореляційно-регресійного аналізу впливу кількості кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності на інтегральні показники економічної безпеки банків

Роки	Кількість кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності, одиниць	Показники економічної безпеки банків				
		Інтегральний показник капітальної стійкості банків	Інтегральний показник ділової активності банків	Інтегральний показник ліквідності банків	Інтегральний показник ефективності управління банком	Зведений показник антикризової стійкості банків
2013	735	0,234	0,234	0,303	-0,166	0,385
2014	700	0,303	0,334	0,253	0,044	0,288
2015	444	0,56	0,565	0,51	0,246	0,507
2016	403	0,579	0,357	0,421	0,623	0,519
2017	387	0,688	0,348	0,673	0,644	0,722

Джерело: розраховано авторами на підставі даних [14]

Аналіз даних за п'ять років і використання кореляційно-регресійного аналізу дозволив встановити вплив кількості кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності на інтегральні показники економічної безпеки банків. Зокрема, встановлено, що має місце від'ємне значення досліджуваних показників економічної безпеки банків. Таким чином, під час зростання кількості кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності спостерігається погіршення значення показників економічної безпеки банківських установ. Проведені розрахунки демонструють існування вельми високої сили кореляції між кількістю кримінальних правопорушень та інтегральним показником капітальної стійкості банків. Необхідно зауважити, що нині бракує досліджень, які би відображали актуальні якісні показники економічної безпеки банківських установ. Для визначення впливу кількісних показників кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності на рівень економічної безпеки банківських установ було встановлено середній показник ряду динаміки за відповідні роки. Автори орієнтувалися на доступні дані досліджень, раніше проведених І.П. Мігус, М.П. Денисенком, Я.С. Коваль [14], які дозволили встановити таке: коефіцієнт кореляції дорівнює $-0,984$, а також між інтегральним показником ефективності управління банком (коефіцієнт кореляції дорівнює $-0,930$). Це свідчить про те, що кількість кримінальних правопорушень в банківських установах впливає на капітальну стійкість банків на $98,4\%$, а на ефективність управління банками – на $93,0\%$. Вплив інших факторів становить $1,6\%$ і 7% відповідно. Діапазон досліджуваних показників кореляційної залежності економічної безпеки банків від кількості кримінальних правопорушень від $0,7$ до $0,9$ свідчить про високий ступінь залежності. У цей діапазон, за нашими розрахунками, потрапляє залежність ліквідності банків (коефіцієнт кореляції дорівнює $-0,849$), антикризова стійкість банків (коефіцієнт кореляції дорівнює $-0,850$). Середня сила залежності відстежується між кількістю кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності та діловою активністю банків (коефіцієнт кореляції дорівнює $-0,561$).

Висновки. Криміналізація сфери банківської діяльності держави утворює кризові явища, що ускладнюють процеси адаптації положень вітчизняного законодавства до вимог Директив ЄС. Відсутність своєчасного реагування суб'єктів протидії кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності спрямованого на вирішення завдань захисту банківських установ від протиправних діянь призводить до суспільно небезпечних наслідків. Реалізація основних інтересів, пріоритетних цілей банків, захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів можливі за умов безпечного функціонування банківських установ. Проведене дослідження дозволило виявити взаємопов'язані складові економічної безпеки банківських установ, які утворюють її структуру. Кількісні показники кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності позначаються на інтегральних показниках економічної безпеки банків, що виявляється у встановленні високого ступеня кореляції між кількістю відповідних діянь і інтегральними показниками капітальної стійкості та ефективності управління банком. Встановлено, що у зв'язку з багатоаспектним змістом банківської безпеки, статистичні відомості не характеризуються повнотою, а у певних випадках є навіть не узгодженим між собою. Для кожного суб'єкта протидії кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності потребується вироблення комплексу заходів, які у системі здатні утворити механізм підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору України.

Список використаних джерел:

1. Kupatadze A. Political corruption in Eurasia: Understanding collusion between states, organized crime and business. *Theoretical Criminology*. 2015. URL: <http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1362480615574404> (access date 09.03.2021).

2. Association agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. Official Journal of European Union. 2016. URL: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/november/tradoc_155103.pdf (access date 03.03.2021).
3. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy>. (дата звернення 09.03.2021).
4. Барановський О. Безпека банківської сфери. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 6. С. 20–27.
5. Волченко Н.В., Клецова Н.В. Теоретичні аспекти вдосконалення функціонування банківських установ в рамках євроінтеграції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 392–394. URL: http://par.in.ua/6_2017/118.pdf (дата звернення 09.03.2021).
6. Тарасенко І.О., Москаленко А.А. Проблеми фінансово-економічної безпеки банківських установ в сучасних умовах. *Вісник КНУТД*. 2014. № 6 (81). С. 15–22. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/1411/1/V81_P015-022.pdf (дата звернення 09.03.2021 р.).
7. Васильчак С.В., Моцьо Р.Ю. Економічна безпека банків та методи її забезпечення. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.12. С. 287–293. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomichna-bezpeka-bankiv-ta-metodi-yiyi-zabezpechennya> (дата звернення 09.03.2021 р.)
8. Щербатих Д.В., Шпильовий Б.В. Підходи та загрози до формування фінансово-економічної безпеки банківських установ. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. 2016. № 1. С. 141–148.
9. Борець М.А. Економічна сутність та підходи до визначення поняття «фінансова безпека банку». *Управління розвитком*. 2014. № 2. С. 151–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_2_61 (дата звернення 09.03.2021 р.)
10. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Законодавство України про кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності – час визначитися зі стратегією розвитку. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 215–263.
11. Ключко А.М. Теоретико-прикладні засади протидії злочинам у сфері банківської діяльності в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Суми, 2020. 38 с.
12. Kurylo M., Klochko A., Timchenko G., Gulyk A. Banking in Ukraine as an object of criminal and legal protection. *Banks and Bank Systems*. 2017. № 12 (4). P. 114–120. URL: <https://businessperspectives.org/journals/banks-and-bank-systems/issue-270/banking-in-ukraine-as-an-object-of-criminal-and-legal-protection> (access date 09.03.2021).
13. Офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора України. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення 09.03.2021 р.)
14. Мігус І.П., Денисенко М.П., Коваль Я.С. Розрахунок інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банку. *Вчені записки Університету КРОК*. 2017. Вип. 46. С. 125–130. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/8933/5/Мігус_Денисенко_Коваль.pdf (дата звернення 09.03.2021 р.)